

Arthur van Schendelstraat 696
3511 MJ Utrecht
Postbus 9022
3506 GA Utrecht

+31(0)30 231 34 31
office@rutgers.nl
www.rutgers.nl
www.rutgers.international

BIC ABNA NL 2A
IBAN NL18 ABNA 0496 3238 22
KvK 41193594

Utrecht, augustus 2016
Auteurs: Denise Twisk en Ciel Wijsen
Projectnummer: NL0312MR

© Rutgers 2017

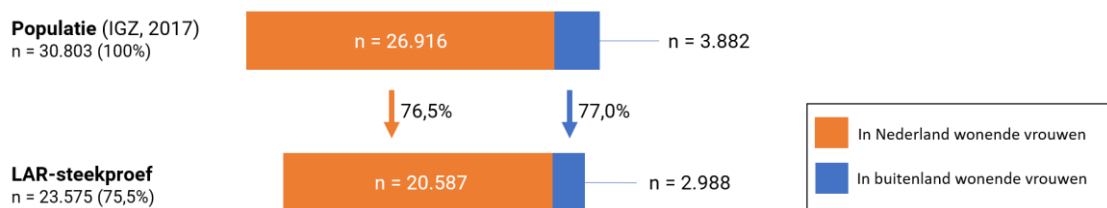
Landelijke abortusregistratie 2015

Landelijke abortusregistratie 2015

De Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) rapporteert jaarlijks over de uitgevoerde zwangerschapsafbrekingen in klinieken en ziekenhuizen in Nederland. De klinieken en ziekenhuizen hebben een wettelijke verplichting tot registratie van de uitgevoerde behandelingen. De IGZ rapporteert over alle in Nederland uitgevoerde abortussen. In 2015 zijn in Nederland 30.803 abortussen (inclusief overtijdsbehandelingen) aan de inspectie opgegeven (IGZ, 2017).

De landelijke abortusregistratie (LAR), een initiatief van de abortusklinieken zelf, is een aanvulling op de gegevens van de IGZ. De abortusklinieken verzamelen op vrijwillige basis gegevens op individueel niveau van abortuscliënten. Dit geeft meer inzicht in de achtergrondkenmerken van abortuscliënten. In 2015 hebben 11 van de 14 klinieken¹ LAR-data verzameld. Dit is in totaal 76,5% (n = 23.575) van alle in Nederland uitgevoerde abortussen die zijn aangemeld bij de IGZ. Figuur 1 geeft een overzicht van de IGZ-populatie en de LAR-steekproef.

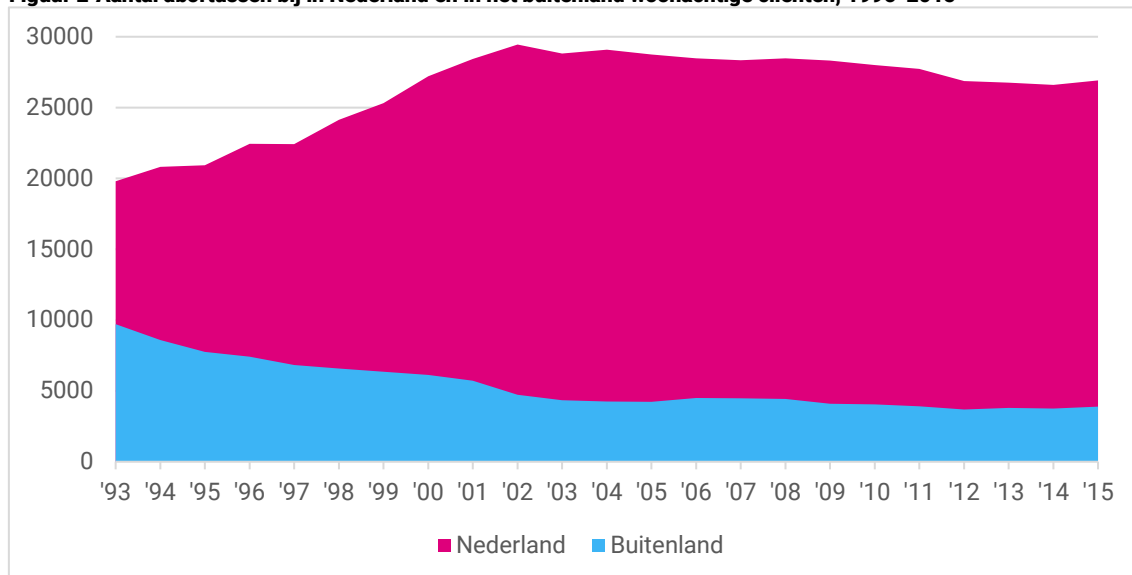
Figuur 1 Opbouw IGZ-populatie en LAR-steekproef, 2015

Aantal abortussen

Het totaal aantal uitgevoerde abortussen in Nederland en de toestroom van het aantal vrouwen dat naar Nederland komt voor een behandeling is licht gestegen ten opzichte van 2014 (Figuur 2). In 2015 waren er 123 meer abortussen dan in 2014 bij vrouwen wonend in het buitenland. Het relatieve aandeel buitenlandse vrouwen dat naar Nederland komt om een abortus uit te laten voeren is ongeveer gelijk gebleven (12,4% in 2014 en 12,6% in 2015).

Figuur 2 Aantal abortussen bij in Nederland en in het buitenland woonachtige cliënten, 1996-2015

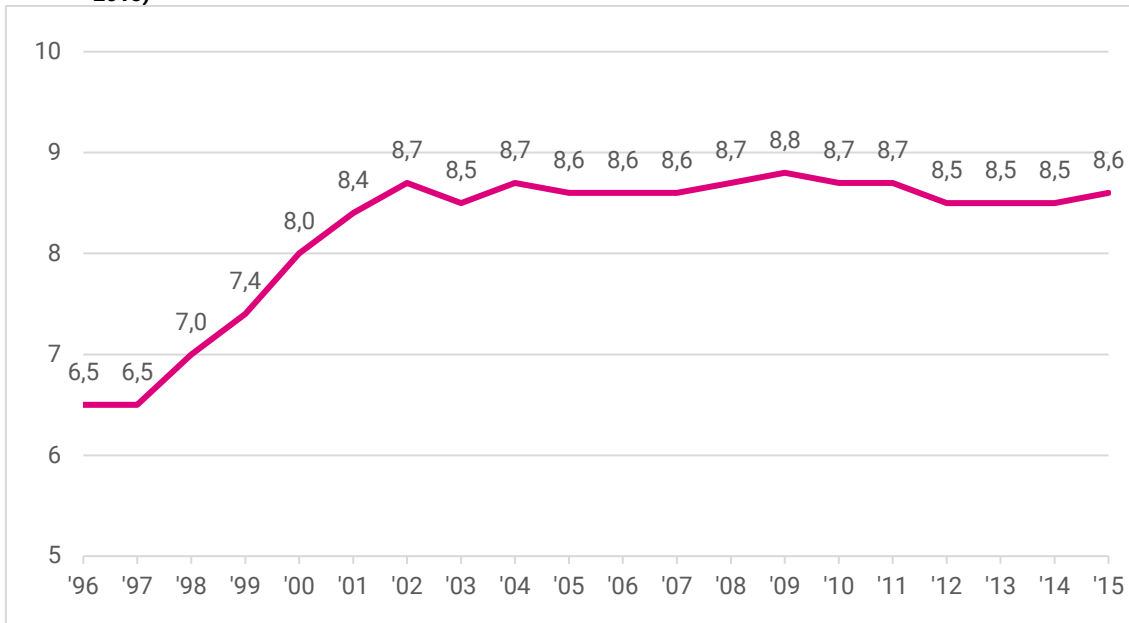
¹ De 11 abortusklinieken die gegevens hebben aangeleverd over 2015 zijn: de Centra voor Abortus, Seksualiteit en Anticonceptie (CASA Amsterdam, Den Haag, Goes, Leiden, Maastricht, Rotterdam en Utrecht), ASK RutgerStimezo Eindhoven, ASK Mildredhuis Arnhem, Stimezo Zwolle, Beahuis & Bloemenhovekliniek Heemstede. De laatst genoemde kliniek heeft helaas geen leeftijd gegevens kunnen aanleveren voor 2015 en is daarom niet meegenomen in de leeftijdsspecifieke abortuscijfers en abortusratio's.

Abortussen bij in Nederland wonende vrouwen

Abortuscijfer stabiel

Het abortuscijfer is het aantal zwangerschapsafbrekingen per 1.000 vrouwen in de leeftijd 15 tot en met 44 jaar. Met andere woorden: het aantal abortussen bij het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijd. In 2015 was het abortuscijfer 8,6 voor vrouwen die in Nederland wonen. Sinds 2002 is het abortuscijfer onder in Nederland wonende vrouwen gestabiliseerd en schommelt het cijfer licht tussen 8,5 en 8,7 (IGZ, 2017; Figuur 3).

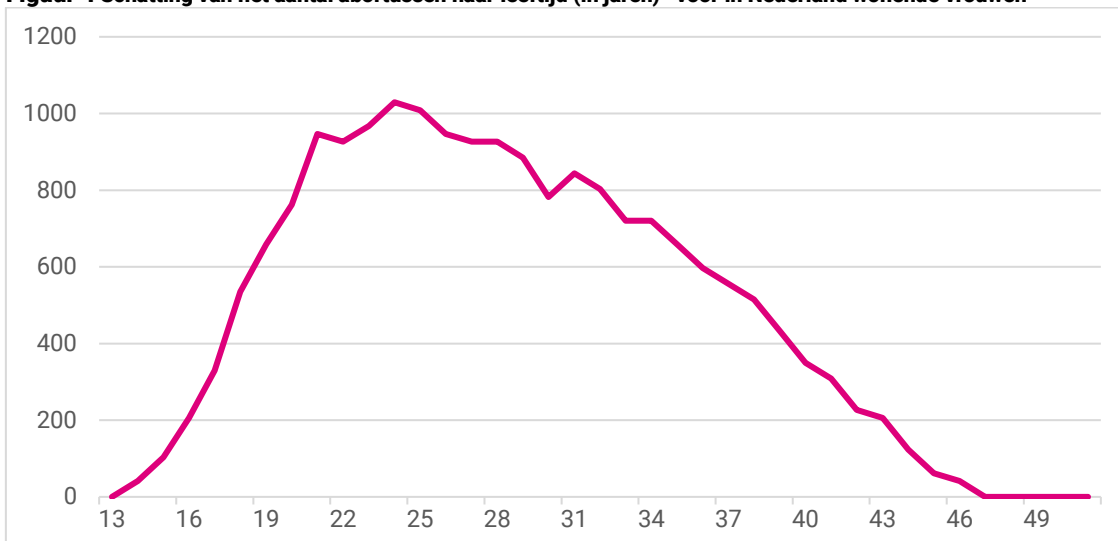
Figuur 3 Abortuscijfer van in Nederland wonende vrouwen (per 1.000 vrouwen van 15-44 jaar), 1996-2015 (IGZ, 2015)

Vrouwen midden twintig het vaakst een abortus

In 2015 is de gemiddelde leeftijd van vrouwen die een zwangerschap laten afbreken 28 jaar. Dit is vergelijkbaar met voorgaande jaren (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2014; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2010). In Figuur 4 is de leeftijdsverdeling weergegeven van de in Nederland wonende abortuscliënten. De meest voorkomende leeftijd waarop vrouwen een zwangerschap laten afbreken is 24 jaar.

Figuur 4 Schatting van het aantal abortussen naar leeftijd (in jaren)* voor in Nederland wonende vrouwen

* Eén abortuskliniek heeft voor 2015 geen leeftijd kunnen aanleveren en is daarom niet meegenomen in de berekeningen voor leeftijdsspecifieke abortuscijfers en abortusratio's.

Tabel 1 geeft een overzicht van de leeftijdsspecifieke geschatte abortuscijfers en abortusratio's. De abortusratio is het aantal abortussen per 100 zwangerschappen (exclusief spontane abortussen) en bedraagt 13,6 per 100. Het merendeel van de vrouwen kiest ervoor om de zwangerschap uit te dragen (86,4%). Ten opzichte van 2014 (13,2%) is de abortusratio licht gestegen (Hehenkamp & Wijsen, 2016). Deze stijging in abortusratio wordt verklaard door zowel het lagere aantal geboortes in 2015 als de lichte stijging in abortuscijfer (8,6 in 2015 en 8,5 in 2013 en 2014). De abortusratio in de verschillende leeftijdsgroepen verschilt aanzienlijk. Zo kiezen zwangere tienermeiden het vaakst voor een abortus (74,7%) en vrouwen in de leeftijdscategorie 30-34 jaar het minst vaak (7,5%).

Tabel 1 Geschat abortuscijfer en abortusratio* voor in Nederland wonende abortuscliënten naar leeftijdscategorie

	Abortuscijfer	Abortusratio	% in de steekproef
≤ 19 jaar	5,4	74,7	9,9
20-24 jaar	12,4	34,5	24,2
25-29 jaar	12,5	12,0	24,5
30-34 jaar	10,8	7,5	20,2
35-39 jaar	7,7	10,1	14,4
≥ 40 jaar	3,2	21,7	6,9
Totaal	8,7	13,6	100

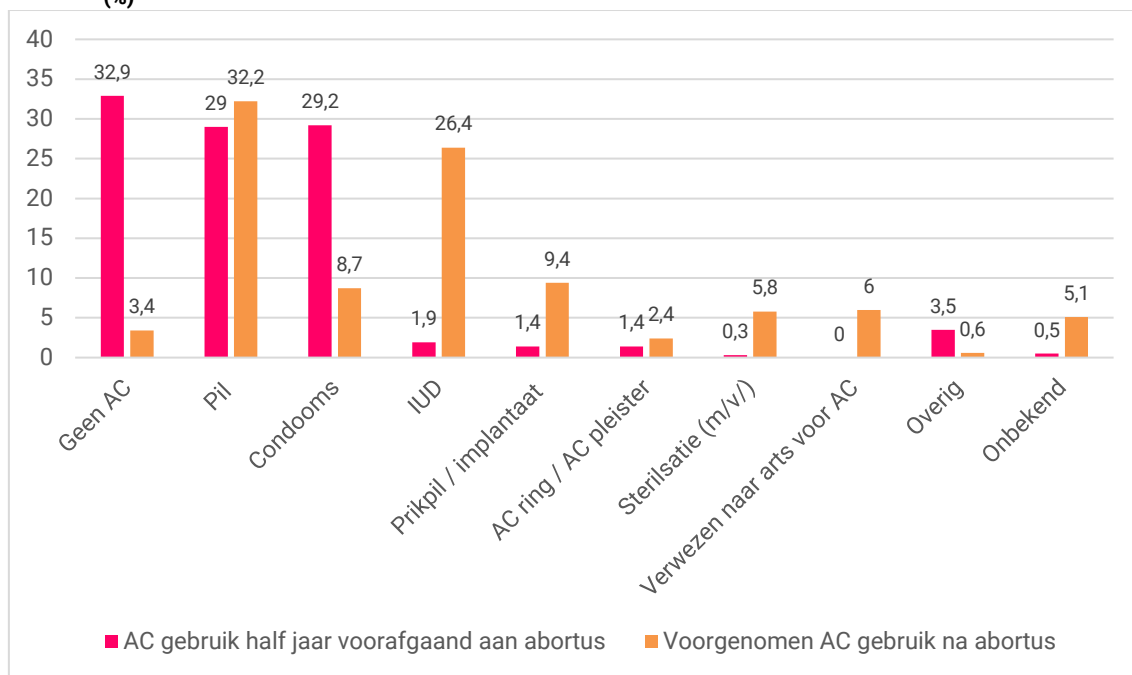
* Eén abortuskliniek heeft voor 2015 geen leeftijd kunnen aanleveren en is daarom niet meegenomen in de berekeningen voor leeftijdsspecifieke abortuscijfers en abortusratio's.

Anticonceptiegebruik voor en na afbreken zwangerschap

Bij twee derde van de vrouwen is de zwangerschap ontstaan ondanks dat zij anticonceptie gebruikten (Figuur 5). Dit is vergelijkbaar met eerdere jaren (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2015; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2009). De meest gebruikte anticonceptiemiddelen gedurende het half jaar voorafgaand aan de onbedoelde zwangerschap zijn de pil en het condoom. Ongeveer 1 op de 3 vrouwen is zwanger geworden ondanks dat zij de pil of het condoom gebruikte. Slechts een enkeling gebruikte 'nieuwere' vormen van anticonceptie zoals prikpil, implantaat, anticonceptivering of -pleister.

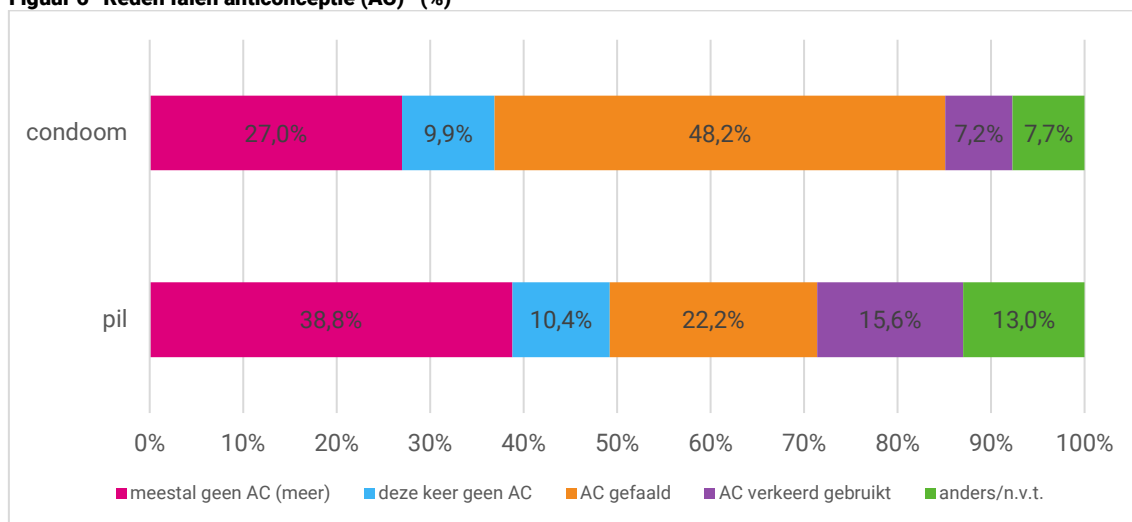
Na de abortus geeft slechts 3,4% van de vrouwen aan geen intentie te hebben om anticonceptie te gebruiken. In Figuur 5 is te zien dat voornamelijk het aantal vrouwen dat van plan is om een spiraal of een prikpil/implantaat te gaan gebruiken toeneemt. Het aantal vrouwen dat mogelijk kiest voor een sterilisatie (van zichzelf of haar partner) is ook toegenomen na abortus. Het aantal condoomgebruiksters neemt daarentegen sterk af. In hoeverre deze voornemens ook daadwerkelijk in de praktijk worden gebracht is onbekend.

Figuur 5 Anticonceptiegebruik (AC) voorafgaand aan abortus en voorgenomen anticonceptiemiddel na de abortus² (%)

Figuur 6 geeft aan hoe het volgens de abortuscliënten komt dat zij ondanks pil- of condoomgebruik zwanger zijn geworden. De meeste condoomgebruiksters geven aan dat het condoom gefaald heeft (waaronder gescheurd of geknapt). Iets meer dan één op de vier vrouwen geeft aan dat zij in het half jaar voorafgaand aan de abortus (meestal) geen condoom heeft gebruikt. In 2014 was dit nog één op de vijf vrouwen. Er is ook nog een klein deel van de condoomgebruiksters die het condoom verkeerd heeft toegepast (7,2%).

Figuur 6 Reden falen anticonceptie (AC)³ (%)

² Overige anticonceptie bevat femcap, pessarium, zaaddodende pasta, schuimpreparaten en natuurlijke methoden zoals periodieke onthouding en coïtus interruptus.

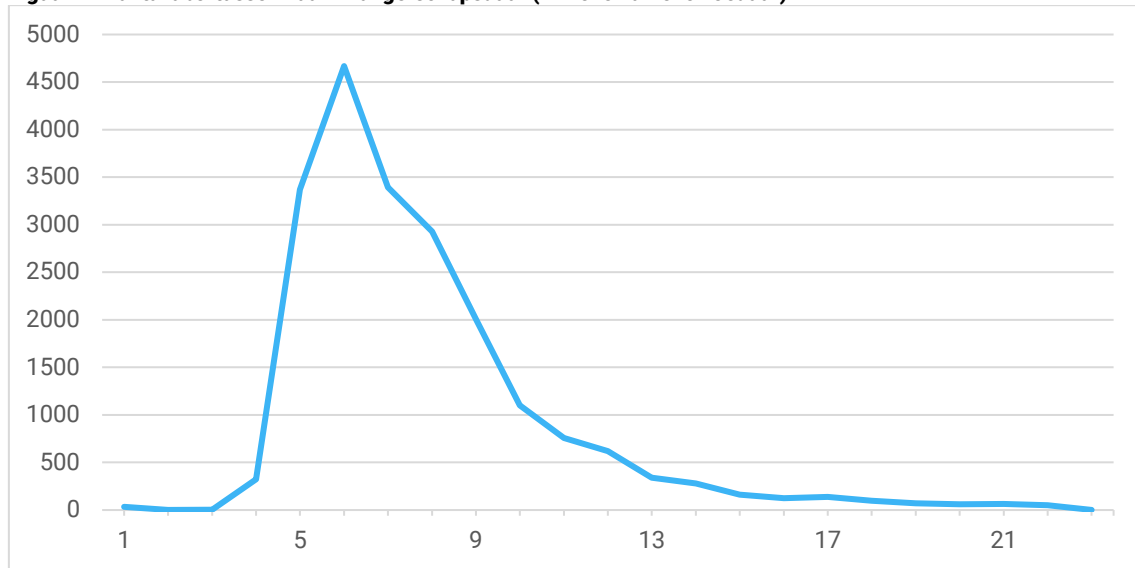
³ Percentage 'onbekend' bij het condoom 12,8% en bij de pil 8,7% (deze percentages zijn niet opgenomen in dit figuur).

Bijna 40% van de pilgebruiksters slikte de pil wel in het half jaar voorafgaand aan de abortus, maar niet op het moment van geslachtsgemeenschap. Iets meer dan één op de vijf pilgebruiksters schrijft de oorzaak van haar zwangerschap toe aan het falen van de anticonceptiemethode. Een kleiner deel (15,6%) geeft aan dat zij zelf een fout heeft gemaakt in het gebruik van de pil. Gezien het feit dat de betrouwbaarheid van de pil 99% is bij correct pilgebruik (Trussel, 2011) is het waarschijnlijk dat hier sprake is van een onderrapportage van het aantal gebruikersfouten.

Zwangerschapsduur

Het gemiddelde aantal weken waarop vrouwen hun ongewenste zwangerschap laten afbreken is 7,8 weken amenorroeduur (SD = 2,9). Het overgrote deel van de vrouwen (94,9%) laat de zwangerschap afbreken in het 1^e trimester (t/m 12 weken). De meeste vrouwen laten hun zwangerschap afbreken bij een amenorroeduur van zes weken (Figuur 7).

Figuur 7 Aantal abortussen naar zwangerschapsduur (in weken amenorroeduur)

Land van herkomst

Van de in Nederland wonende abortuscliënten is ongeveer de helft van de cliënten van Nederlandse komaf. Dit is vergelijkbaar met voorgaande jaren (Hehenkamp & Wijzen, 2016; Goenee & Wijzen, 2015).

Tabel 2 geeft een overzicht van de verdeling tussen eerste en tweede generatie⁴ abortuscliënten per migrantengroep. Onder Turkse, Marokkaanse en Surinaamse vrouwen is het aandeel tweede generatie vrouwen dat een abortus laat uitvoeren hoger dan bij eerste generatie vrouwen. Het tegenovergestelde is te zien bij de overige migrantengroepen (met uitzondering van de groep 'overig').

⁴ Eerste en tweede generatie allochtonen worden in de LAR gedefinieerd volgens de CBS-definitie: de eerste generatie bestaat uit vrouwen die zelf in het buitenland geboren zijn, de tweede generatie bestaat uit vrouwen die zelf in Nederland geboren zijn, en waarvan minstens één van de ouders in het buitenland geboren is.

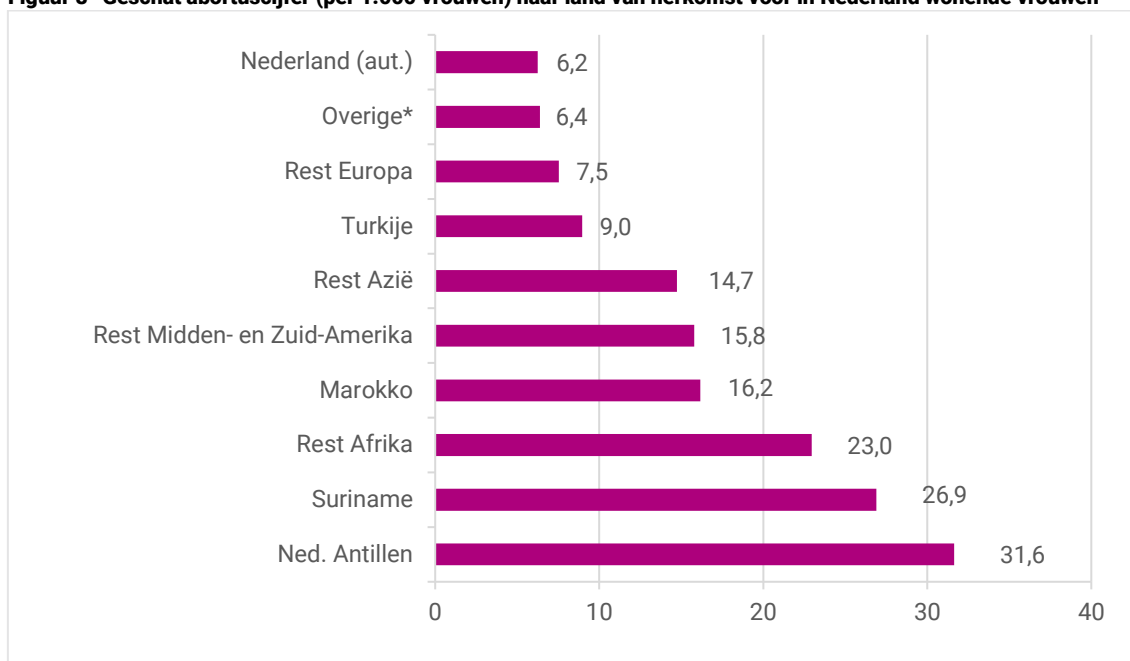
Tabel 2 In Nederland wonende abortuscliënten naar land van herkomst, met het percentage eerste en tweede generatie allochtone abortuscliënten voor diverse herkomstlanden (%)

	Totaal (%)	1 ^e generatie (%)	2 ^e generatie (%)
Nederland (aut.)	52,3	-	-
Turkije	3,5	45,8	54,2
Marokko	5,7	39,3	60,7
Ned. Antillen	4,5	71,1	28,9
Suriname	8,4	32,9	67,1
Rest Europa	10,4	82,8	17,2
Rest Afrika	5,2	73,7	26,3
Rest Midden- en Zuid-Amerika	1,8	73,5	26,5
Rest Azië	6,3	84,8	15,2
Overig*	2,0	45,6	54,4
Totaal (n)	20.587	-	-

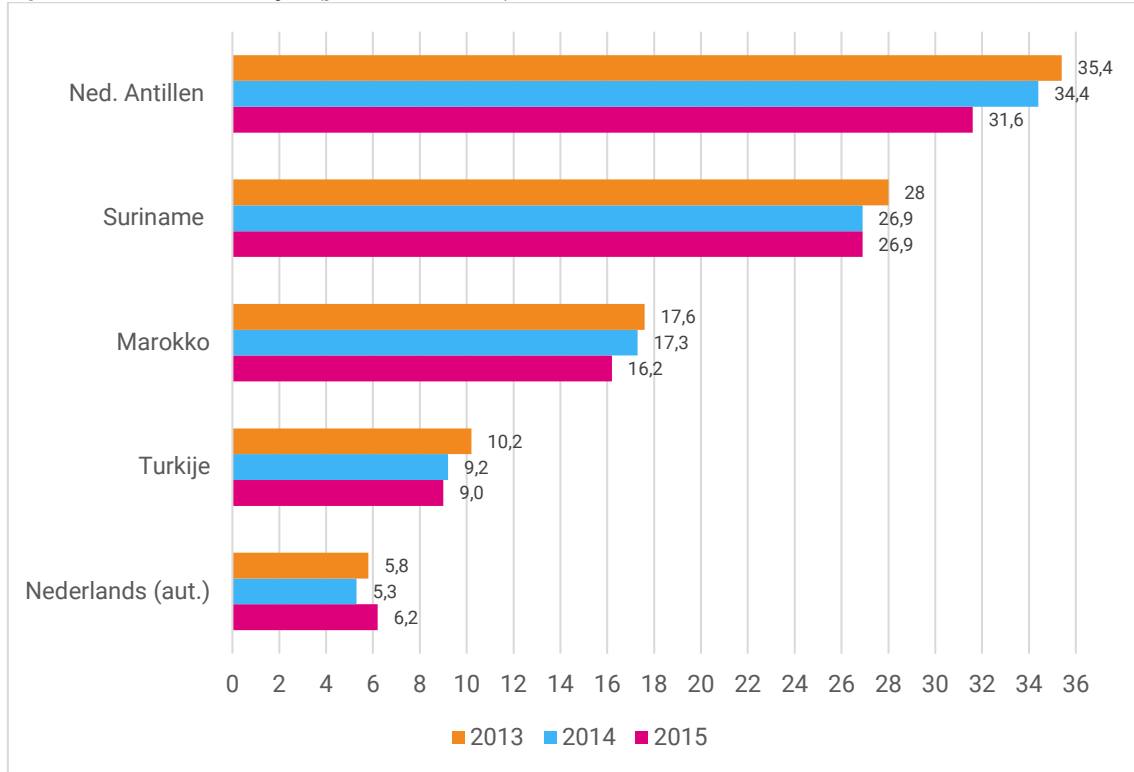
* Overig: Indonesië/voormalig Nederlands Indië, Noord-Amerika, Australië/Oceanië en Japan.

In Figuur 8 staat een overzicht van het geschatte abortuscijfer per land van herkomst. Net als in voorgaande jaren (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2015; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2009), is het abortuscijfer het hoogst onder vrouwen uit de Nederlandse Antillen en Suriname, en het laagst onder Nederlandse vrouwen.

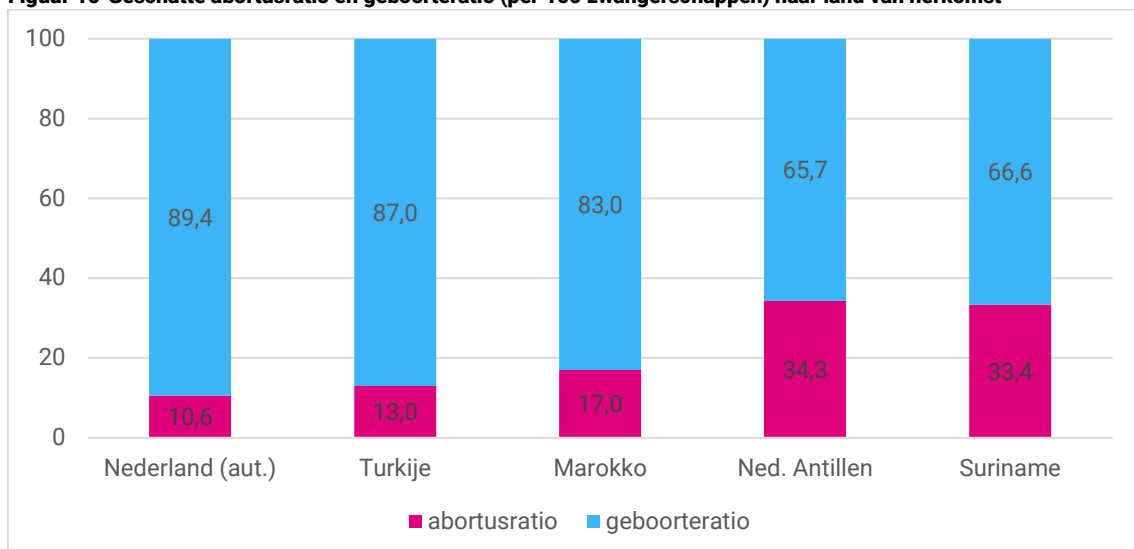
Figuur 8 Geschat abortuscijfer (per 1.000 vrouwen) naar land van herkomst voor in Nederland wonende vrouwen

In Figuur 9 is het abortuscijfer van 2013, 2014 en 2015 weergegeven van vrouwen afkomstig uit Nederland en van de grootste vier migrantengroepen. Het abortuscijfer onder Nederlandse vrouwen is gestegen naar 6,2 per 1.000 vrouwen ten opzichte van eerdere jaren. In de periode 2008 - 2014 schommelde het abortuscijfer tussen 4,3 en 5,8 (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2015; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2009). De abortuscijfers voor vrouwen afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen zijn gedaald en hebben het laagste niveau bereikt sinds 2008.

Figuur 9 Geschat abortuscijfer (per 1.000 vrouwen) naar land van herkomst voor in Nederland wonende vrouwen

In Figuur 10 staan de abortusratio's van autochtone vrouwen en van de vier grootste migrantengroepen in Nederland. Onder autochtone vrouwen eindigt één op de tien zwangerschappen in een abortus. Turkse en Marokkaanse vrouwen kiezen iets vaker voor een abortus dan autochtone vrouwen (respectievelijk 13,0% en 17,0%). Eén op de drie vrouwen met een Antilliaanse achtergrond kozen voor een abortus. Ongeveer eenzelfde ratio wordt gezien onder Nederlandse vrouwen met een Surinaamse achtergrond. Deze bevindingen zijn vergelijkbaar met eerdere jaren (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2015; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2009).

Figuur 10 Geschatte abortusratio en geboortratio (per 100 zwangerschappen) naar land van herkomst

Tabel 3 geeft een overzicht van de gemiddelde leeftijden van de in Nederland wonende abortuscliënten naar land van herkomst. In verhouding zijn de vrouwen met een Antilliaanse achtergrond het jongste, gemiddeld 26 jaar. De gemiddelde aantal zwangerschapsweken in amenorroeduur waarop vrouwen een zwangerschapslaten afbreken, ligt voor alle vrouwen tussen de 7,5 en 8,5 weken.

Tabel 3 Demografische gegevens, zwangerschapsduur, eerdere abortus en anticonceptiegebruik naar land van herkomst

	Gem. leeftijd (SD)	Gem. zwangerschapsduur (SD)	% minstens 1 kind	% eerdere abortus	% geen AC gebruik
Nederland (aut.)	28,6 (7,1)	7,5 (2,9)	51,1	31,7	28,0
Turkije	28,6 (7,1)	7,6 (2,8)	52,7	40,0	42,9
Marokko	27,5 (6,8)	7,8 (2,9)	42,1	47,1	36,3
Ned. Antillen	26,3 (6,4)	8,2 (2,9)	64,1	55,4	40,6
Suriname	27,1 (6,4)	8,5 (3,2)	57,8	55,6	33,4
Rest Europa	28,9 (6,6)	8,0 (2,9)	52,7	39,1	38,9
Rest Afrika	27,4 (6,6)	7,8 (2,9)	58,0	49,1	41,2
Rest Midden- en Zuid-Amerika	28,4 (7,1)	8,3 (3,0)	55,9	51,4	33,2
Rest Azië	29,6 (6,8)	7,6 (2,5)	57,7	40,2	42,4
Overig*	29,3 (7,0)	7,8 (3,0)	48,5	41,6	34,0

* Overig: Indonesië/voormalig Nederlands Indië, Noord-Amerika, Australië/Oceanië en Japan.

Abortus niet alleen voor vrouwen zonder kinderen

Het beeld bestaat dat vrouwen die kiezen voor een abortus, meestal (jonge) vrouwen zijn die nog geen kinderen hebben. Van alle in Nederland wonende vrouwen die in 2015 een abortus hebben laten doen heeft ruim de helft (52,8%) al minstens één kind. Dit is het geval bij alle herkomstgroepen (Tabel 3). Het aandeel vrouwen dat al één of meerdere kinderen heeft, is het hoogst onder vrouwen met een Antilliaanse achtergrond (64,1%) en het laagst onder vrouwen met een Marokkaanse achtergrond (42,1%).

Eerder een abortus

Voor ruim één op de drie in Nederland wonende vrouwen die in 2015 een abortus heeft laten uitvoeren, was het niet de eerste abortus (Tabel 3). Het aandeel vrouwen dat eerder een abortus heeft laten uitvoeren, is het hoogst onder uit Suriname en de Nederlandse Antillen afkomstige vrouwen (respectievelijk 55,6% en 55,4%) en het laagst onder autochtone vrouwen (31,7%).

Anticonceptiegebruik naar herkomst

Antilliaanse vrouwen gebruiken vaker geen anticonceptie in het half jaar voorafgaand aan de abortus dan Surinaamse vrouwen (respectievelijk 40,6% en 33,4%) (Tabel 3). Turkse vrouwen gebruikten in het half jaar voorafgaand aan de abortus het vaakst geen enkele vorm van anticonceptie (42,9%). Nederlandse vrouwen gebruiken het minst vaak geen anticonceptie in de periode voorafgaand aan de abortus (28,0%).

Aantal abortussen onder tieners afgenomen, aantal zwangerschappen ook

In totaal zijn er 3.079 zwangerschappen bij tieners afgebroken (IGZ, 2017). Sinds 2002 is er een dalende trend te zien in abortussen bij tieners. In 2015 zijn er 94 minder zwangerschapsafbrekingen bij tieners dan in 2014 (3.181 afbrekingen bij tieners in 2014; IGZ, 2015). Ook onder meisjes jonger dan 15 jaar is een afname te zien in het aantal zwangerschapsafbrekingen. In 2013 en 2014, 2015 waren er respectievelijk 87, 96 en 85 zwangerschapsafbrekingen bij meisjes onder de 15 jaar (IGZ, 2015; IGZ, 2016; IGZ, 2017).

Van de tieners die een abortus hebben laten doen is de meerderheid 17 jaar of ouder. Eén op de tien tieners (10,6%) is 16 jaar, 5,5% is 15 jaar en slechts 2,3% is 14 jaar of jonger. Zeven procent van de meiden laat een abortus verrichten in het tweede trimester. De rest (93%) doet dit in het eerste trimester.

Het geschatte tienerabortuscijfer, oftewel het aantal abortussen per 1.000 in Nederland wonende vrouwen jonger dan 20 jaar is 5,4 in 2015 (Tabel 1). In 2014 was dit abortuscijfer 6,2 en in 2013 was dit 6,5 (Hehenkamp & Wijzen, 2016; Goenee & Wijzen, 2015). De abortusratio (i.e. het aantal

abortussen per 100 zwangerschappen) is ten opzichte van voorgaande jaren gestegen naar 74,7%. In 2013 was dit 62,4% en in 2014 was dit 62,6%. Net zoals in de gehele abortuspopulatie, is het abortuscijfer onder tieners het hoogst onder meiden met een Antilliaanse en Surinaamse achtergrond (Tabel 4). Dit is onveranderd ten opzichte van voorgaande jaren (Hehenkamp & Wijsen, 2016; Goenee & Wijsen, 2015; Goenee et al., 2013; Kruijer & Wijsen, 2009).

Tabel 4 Land van herkomst voor abortuscliënten tot en met 19 jaar (%); geschatte abortuscijfer naar land van herkomst, per 1.000 meiden van 15 – 19 jaar †

	% land van herkomst abortuscliënten	Geschatte abortuscijfer
Nederland (aut.)	53,0	3,8
Turkije	3,3	5,3
Marokko	6,2	10,4
Nederlandse Antillen	5,8	26,1
Suriname	11,6	25,6
Rest Europa	7,1	4,3
Rest Afrika	5,9	14,6
Rest Azië	3,5	6,6
Rest Midden- en Zuid-Amerika	2,1	14,8
Overig*	1,5	5,8
Totaal (n) ⁵	1.892	5,4

* Overig: Indonesië/voormalig Nederlands Indië, Noord-Amerika, Australië/Oceanië en Japan.

† Eén abortuskliniek heeft voor 2015 geen leeftijd kunnen aanleveren en is daarom niet meegenomen in de abortuscijfer berekening.

Ongeveer een derde (32,3%) van de tienermeiden gebruikte geen anticonceptie in het half jaar voorafgaand aan de abortus. Van de meiden die wel anticonceptie gebruikten, gebruikte het grootste gedeelte de pil (52,9%) of het condoom (41,4%).

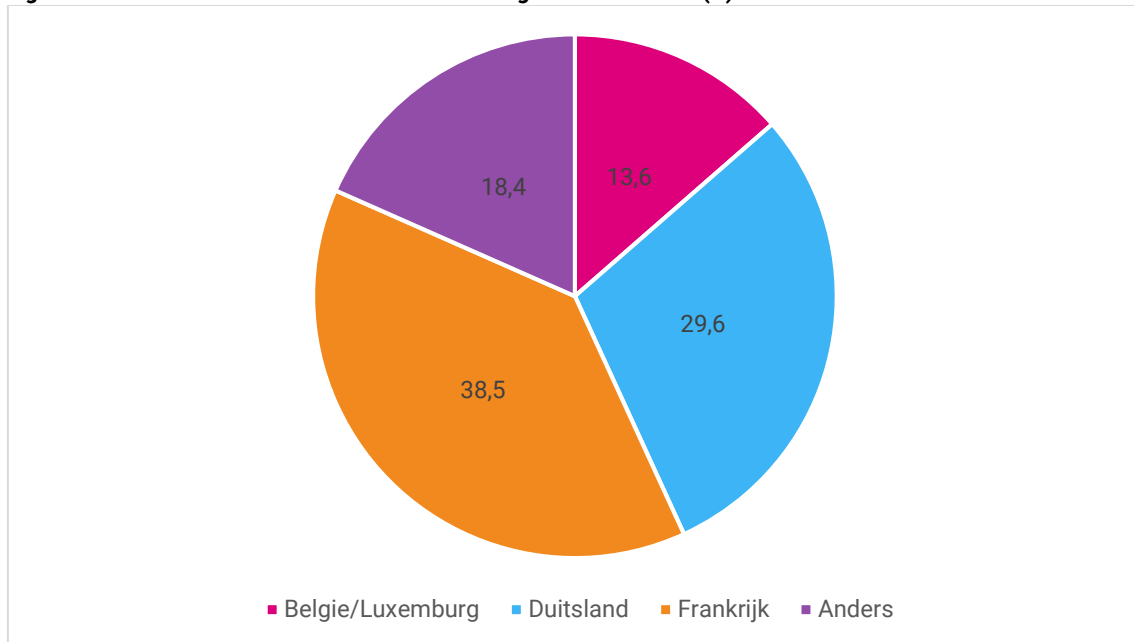
⁵ Het aantal tienerabortussen in het LAR-bestand van 2015 is lager dan voorgaande jaren (n = 1.892, 61,4% van alle abortussen uitgevoerd bij tieners) doordat één van de klinieken geen leeftijd heeft kunnen aanleveren. Eerdere jaren was in deze kliniek ongeveer 20% van de abortussen bij tieners uitgevoerd.

Abortussen bij in het buitenland wonende vrouwen

In 2015 zijn er in 3.882 zwangerschapsafbrekingen uitgevoerd bij vrouwen die vanuit het buitenland naar Nederland kwamen. Dit is 12,6% van alle abortussen in Nederland uitgevoerd. In het LAR-bestand zijn in totaal 2.988 buitenlandse vrouwen opgenomen (77,0%).

In Figuur 11 is te zien uit welk land de vrouwen die in het buitenland wonen afkomstig zijn. De meeste abortuscliënten wonen in Frankrijk, Duitsland, België of Luxemburg. De categorie 'anders' zijn voornamelijk vrouwen uit andere Europese landen zoals Ierland, Polen, Oostenrijk en Italië.

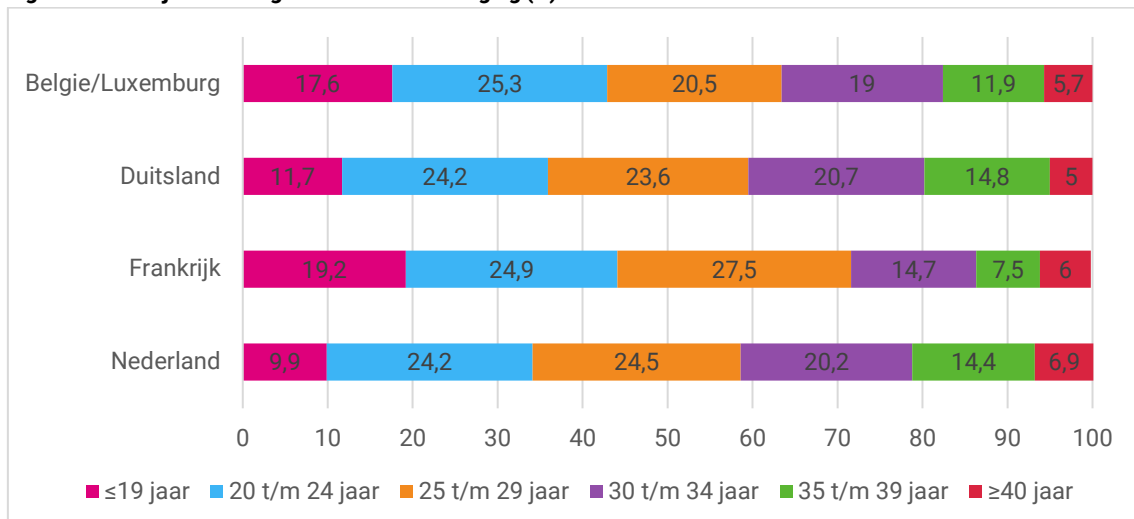
Figuur 11 Herkomst van niet in Nederland woonachtige abortuscliënten (%)

In buitenland wonende abortuscliënt jonger dan Nederlandse cliënt

Buitenlandse abortuscliënten zijn verhoudingsgewijs iets jonger dan cliënten woonachtig in Nederland (Figuur 12). De meeste tieners komen uit Frankrijk en België/Luxemburg.

Figuur 12 Leeftijdsverdeling* naar land van vestiging (%)

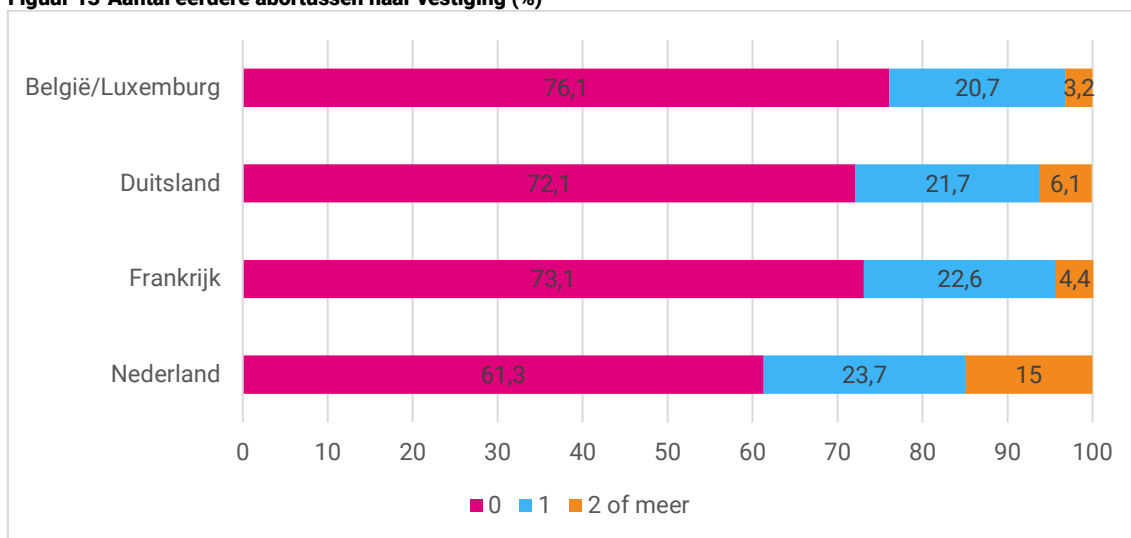

* Eén abortuskliniek heeft voor 2015 geen leeftijd kunnen aanleveren en is daarom niet meegenomen in de berekeningen voor dit figuur.

Clënten uit het buitenland minder vaak meerdere abortussen

Vrouwen die in Nederland wonen hebben de meeste ervaring met een eerdere abortus (38,7%; Figuur 13), vrouwen uit België/Luxemburg hebben het minst vaak eerder een abortus gehad (23,9%). Nederlandse vrouwen hebben ook relatief meer ervaring met twee of meer abortussen.

Figuur 13 Aantal eerdere abortussen naar vestiging (%)

Zwangerschapsafbrekingen in een later stadium bij vrouwen wonend in het buitenland

Buitenlandse vrouwen die naar Nederland komen voor een abortus, hebben veel vaker een verder gevorderde zwangerschap dan Nederlandse abortusclënten. Slechts een klein deel van de Nederlandse vrouwen laat een abortus uitvoeren in het 2^e trimester (5,1%). Bijna alle Franse vrouwen die naar Nederland komen om hun zwangerschap te laten afbreken doen dit in het tweede trimester (99,0%). Bij Duitse en Belgische/Luxemburgse vrouwen is dit respectievelijk 85,2% en 82,8%. Deze aanzienlijke verschillen worden verklaard doordat de mogelijkheden voor het afbreken van een gevorderde zwangerschap in het buitenland beperkter zijn dan in Nederland.

Bronverwijzingen

1. Inspectie voor de Gezondheidszorg (2014). Jaarrapportage 2013 van de Wet afbreking zwangerschap. Den Haag: Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ).
2. Inspectie voor de Gezondheidszorg (2015). Jaarrapportage 2014 van de Wet afbreking zwangerschap. Den Haag: Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ).
3. Inspectie voor de Gezondheidszorg (2017). Jaarrapportage 2015 van de Wet afbreking zwangerschap. Den Haag: Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ).
4. Hehenkamp L.M.J. & Wijsen C. (2016). Landelijke Abortus Registratie 2014. Utrecht: Rutgers.
5. Goenee, M.S., & Wijsen, C. (2015). Landelijke Abortus Registratie 2013. Utrecht: Rutgers.
6. Goenee, M.S., Picavet, C., & Wijsen, C. (2013). Landelijke Abortus Registratie 2011. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
7. Rutgers Nisso Groep.
8. Kruijer, H., & Wijsen, C. (2010). Landelijke Abortus Registratie 2009. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
9. Trussell, J. (2011). Contraceptive failure in the United States. *Contraception*, 83(5), 397-404.